

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-100>

УДК 332.13:332.012.23(477)

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БІЗНЕСУ ЯК ОСНОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

SOCIAL RESPONSIBILITY OF BUSINESS AS THE BASIS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL REGIONS OF UKRAINE

Захарова Оксана Володимирівнадоктор економічних наук, професор,
Черкаський державний технологічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5793-6203>**Макаров Ігор Анатолійович**здобувач наукового ступеня доктора філософії з економіки,
Черкаський державний технологічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-0165-9159>**Zakharova Oksana, Makarov Ihor**
Cherkasy State Technological University

У роботі розглядається соціальна відповідальність бізнесу як важливий фактор сталого розвитку сільськогосподарських регіонів України. Підкреслюється значення аграрного сектора для економіки країни, особливо в умовах війни, коли сільське господарство стає основним джерелом економічної стабільності. Зазначається, що соціальні ініціативи, реалізовані бізнесом, можуть вирішити проблеми зайнятості та сприяти розвитку інфраструктури в сільських громадах. У дослідженні обґрунтовано карту-портфолію сільськогосподарської спеціалізації аграрних областей України. Визначено основні проблеми та стратегічні напрями розвитку сільськогосподарської галузі в областях України в повоєнний період. Охарактеризовано основні напрями прояву соціально відповідальної поведінки аграрних підприємств в сільській місцевості.

Ключові слова: соціальна відповідальність бізнесу, війна, сільськогосподарський регіон, суб'єкти господарювання, сталий розвиток.

The paper examines the role of corporate social responsibility (CSR) as a fundamental driver of sustainable development in Ukraine's agricultural regions. Given Ukraine's rich natural resources and its global standing as a leading agricultural exporter, the paper emphasises that the agrarian sector plays a crucial role in the country's economic survival, particularly during wartime. The authors argue that the agricultural sector ensures food security and serves as a significant employer, contributing to the preservation and development of rural communities. However, the situation in many rural areas remains challenging, as they have long faced unemployment, low wages, and a lack of infrastructure, which deter young professionals from living and working in these regions. The study highlights that business initiatives within CSR projects can help mitigate these issues. Such projects can create new jobs, invest in local infrastructure (schools, hospitals, roads), and support social programs such as healthcare, education, environmental preservation, and cultural heritage initiatives. These efforts lead to improved living conditions and foster local economic development, thereby contributing to the sustainable growth of agricultural regions. Furthermore, companies engaged in CSR gain a positive public image and earn trust from local communities, which, in turn, strengthens their business reputation and long-term success in rural areas. A portfolio map of agricultural specialization is provided to underscore each region's contribution to the national agricultural output. The authors argue that post-war recovery in Ukraine's agricultural regions will depend heavily on CSR projects that support rural infrastructure, job creation, and sustainable farming practices. Key strategic challenges and development directions for each region are outlined. These challenges include soil degradation, insufficient adherence to international standards, low innovation in farming practices, and the outflow of skilled labour. To address these issues, the authors propose various solutions, such as enhancing advisory services for farmers, supporting agricultural cooperatives, and increasing investment in organic farming and innovation-driven agricultural practices. The study emphasizes that implementing CSR programs aligned with these strategic goals will be critical to fostering regional development and improving the quality of life for rural populations.

Keywords: social responsibility of business, war, agricultural region, business entities, sustainable development.

Постановка проблеми. Україна через вигідні природно-кліматичні умови, територіальне розташування та забезпеченість родючим чорноземом поступово набула у світі бренду країни з розвинутою сільськогосподарською галуззю та експортера аграрної продукції високої якості. Для України такий бренд являється дуже потужним важелем і поштовхом до подальшого розвитку, так як дозволяє забезпечувати широкий спектр виробництва продуктів харчування для власного споживання та на експорт, що за умови війни стало чи не основним економічним фактором для виживання економіки країни та забезпечення першочергових потреб населення. Крім того, сільськогосподарський сектор забезпечує зайнятість і доходи населенню в сільській місцевості країни, що є потужним важелем збереження сільських громад і поштовхом для їх подальшого комплексного та багатоаспектного розвитку. Нажаль в Україні не скрізь на селі спостерігається така сприятлива для життя ситуація. Більшість сільських регіонів протягом всього періоду незалежності країни в той чи іншій мірі стикалися з проблемами безробіття та низького рівня доходів населення, що суттєво скорочує бажання молоді й професіоналів з різних професій жити й працювати на селі та стає перешкодою для стратегічного розвитку сільських територій. Докласти зусиль до зрушення цієї проблемної ситуації можуть реальні проєкти, що реалізують суб'єкти господарювання в межах соціальної відповідальності бізнесу безпосередньо в сільськогосподарських регіонах країни. Завдяки таким проєктам на селі створюються нові робочі місця, інвестуються кошти в інфраструктуру (школи, лікарні, дороги тощо) та соціальні програми (охорона здоров'я, освіта, екологічні ініціативи, збереження традицій та культурної спадщини регіону тощо), жителі сільських регіонів отримують доступ до кращих умов праці і життя. Результатом реалізації таких проєктів має стати стимулювання розвитку місцевої економіки та підвищення добробуту сільського населення, а, отже, буде відбуватися перспективний розвиток сільськогосподарських територій. До того ж, соціальна відповідальність сприяє формуванню позитивного іміджу компаній, які її реалізують, та зміцненню довіри з боку місцевого населення, що може позитивно вплинути на ділову репутацію та забезпечити довгостроковий успіх соціально відповідальному бізнесу, що функціонує в сільській місцевості країни.

Таким чином, соціальна відповідальність бізнесу в сільських регіонах України виступає важливою умовою реалізації Цілей сталого розвитку, підвищення рівня життя місцевого населення та створення гармонійного співіснування бізнесу та громади. Саме тому потребують подальшого дослідження питання активізації соціально відповідальної поведінки суб'єктів господарювання, що за часів війни та в повоєнний період будуть здійснювати свою виробничо-господарську й соціальну діяльність на території сільськогосподарських регіонів України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками науковці доволі часто звертаються у своїх дослідженнях до розгляду різних аспектів прояву соціальної відповідальності сільськогосподарськими підприємствами. Так, П. Кушка піднімає питання стосовно ролі інституту соціальної відповідальності у можливостях соціально-економічного розвитку сільськогосподарських територій країни [1]. А. Дюк продовжує попередні дослідження та додатково розглядає підходи до оцінювання різних аспектів здійснення проєктів соціальної відповідальності сільськогосподарськими підприємствами [2]. В. Ткаченко та Т. Харченко досліджують питання достатності інформаційного забезпечення процесів використання природних ресурсів, що визначають як дієву складову соціальної відповідальності бізнесу [3]. Н. Міценко, Р. Годунько та Д. Тимків аналізують вплив соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств на розвиток корпоративної торгівлі, що сприяє більш швидкій адаптації підприємств до постійних змін на ринку [4]. М. Ігнатенко та О. Адамчик конкретизують теоретичне підґрунтя щодо перспектив підвищення рівня конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства, та безпосередньо підприємства сільського зеленого туризму, за рахунок активізації програм соціальної відповідальності, які воно реалізує в регіоні [5].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не зважаючи на досить активні дослідження, які останніми роками українські науковці проводять в межах обраної нами тематики, і досі залишається відкритим питання щодо ролі програм соціальної відповідальності бізнесу в можливостях соціально-економічного оздоровлення та досягнення тенденцій сталого розвитку в межах сільськогосподарських регіонів України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Всі без виключення регіони України у

тій чи іншій мірі беруть участь у загальних процесах сільськогосподарського виробництва. Водночас південні та центральні регіони, в силу більш ефективних природно-кліматичних умов, мають вищий сільськогосподарський потенціал для розвитку власного аграрного сектору. Проте, є декілька напрямів розвитку сільського господарства в різних регіонах України, які мають свої особливості. Наприклад, Черкаська область спеціалізується на вирощуванні зернових, овочевих, фруктових та ягідних культур [6]. Також в області розвинене тваринництво, зокрема виробництво молока, м'яса та яєць. Херсонська область до моменту повномасштабного воєнного вторгнення рф забезпечувала значну питому вагу загального обсягу українського виробництва баштанних культур, соняшнику, ячменю, кукурудзи та інших важливих для економіки країни сільськогосподарських культур. Також в області до війни було дуже розвинене виноробство та овочівництво. Вінницька область являється одним з регіонів-лідерів у виробництві молока та м'яса. Також в регіоні вирощують зернові культури, соняшник, овочі та фрукти. Чернігівська область забезпечує значну частину виробництва зерна, цукру та олії. В області також доволі розвиненим є тваринництво, зокрема корівництво та свинарство. Миколаївська область до війни спеціалізувалася на вирощуванні зернових, цукрового буряку, овочево-баштанних культур. Розвиненими в регіоні також є садівництво та виноградарство. Узагальнена карта сільськогосподарської спеціалізації тих областей України, які найбільшим чином забезпечували до моменту повномасштабного вторгнення рф валові обсяги аграрного виробництва в Україні, сформована на основі детального аналізу портфельної частини Стратегії розвитку кожної області України на період 2021-2027 рр., подана у табл. 1 [7–20].

Для того, щоб здійснити більш детальний аналіз, було здійснено відбір трьох регіонів-лідерів за посівними площами, які регіони виділяють для вирощування найбільш важливих видів сільськогосподарської продукції. Так, за посівними площами пшениці лідерами у 2018-2019 рр. були Запорізька, Одеська та Харківська області, кукурудзи – Полтавська, Чернігівська та Вінницька області, сої – Хмельницька, Полтавська та Житомирська області, ячменю та жита – Одеська, Миколаївська і Дніпропетровська області, соняшника – Дніпропетровська, Кіровоградська та Запорізька області, цукрових буря-

ків – Вінницька, Хмельницька та Полтавська області, ріпаку – Одеська, Дніпропетровська та Херсонська області, вівсу – Волинська, Житомирська та Чернігівська області. За часів повномасштабного вторгнення кожна з областей-лідерів потребує суттєвої підтримки задля того, щоб використати та розвинути власний сільськогосподарський потенціал.

Для кожної з обраних областей України, було визначено основні проблеми та на їх основі сформульовано стратегічні напрями розвитку сільськогосподарської галузі, табл. 2.

Нажаль повномасштабна військова агресія рф, яка є сусідньою країною, нанесла неправну шкоду та збитки на десятки років всій сільськогосподарській галузі України. Частина родючих українських сільськогосподарських земель та угідь є окупованою і сьогодні ми не знаємо коли вона повернеться в українську зону сільського господарства. Інша частина українських сільськогосподарських земель є замінованою та забрудненою різними хімічними сполуками через активне ведення на її території військових дій. За оцінками фахівців, для того, щоб лише розмінувати українські землі та зробити їх повністю безпечними для ведення всіх видів діяльності, у тому числі і сільського господарства, необхідно буде витратити колосальні обсяги грошових коштів, залучити кількатисячну армію саперів високої кваліфікації та витратити на це що найменше кілька десятків років. При цьому слід чітко розуміти, що для того, щоб хоча б розпочати процес відродження сільськогосподарської галузі України та почати ліквідувати наслідки руйнувань, нанесених війною, мають спочатку завершитися бойові дії та агресор має повністю покинути територію України. Крім того, рф має надати гарантії безпеки Україні щодо подальшого ненападу. Лише на таких умовах можливо починати процес повноцінного відновлення сільського господарства України на території всіх її регіонів. Водночас вже сьогодні необхідно обґрунтовувати ті заходи, які дозволять сформувати підґрунтя для швидкого відновлення та стратегічного розвитку галузі в повоєнний період. І ключову роль тут мають зіграти соціально відповідальні сільськогосподарські підприємства.

Соціально відповідальна поведінка аграрних підприємств на селі передбачає виконання підприємствами певних обов'язків перед суспільством та місцевими громадами, в яких вони працюють. Такі заходи спрямовані на підтримку сталого розвитку сільських

Таблиця 1

Карта-портфоліо сільськогосподарської спеціалізації аграрних областей України

Область	Загальна характеристика	Рослинництво	Тваринництво
1	2	3	4
Вінницька	Функціонує 841 сільгосп підприємство, 1893 фермерських господарств, 274,4 тис. особистих сільгосп господарств. Частка області у валовому виробництві сільгосп продукції – 8,5%	В структурі посівів зернові та зернобобові культури займають 52,9% посівних площ, технічні культури – 31,4%, картопля та овочі – 8,2%, кормові культури – 7,5%	Завдяки інвестиціям в тваринницьку галузь, будівництву й реконструкції ферм, свинокомплексів та пташників лідирує по виробництву молока та м'яса
Волинська	Область має сільгосп угіддя – 1047,5 тис. га, рілля – 672,3 тис. га та виробляє 3,0% загальнодержавних обсягів продукції галузі	Рослинництво займає 62,0% валового агропромислову. 1 місце у виробництві вівса, 4 місце – жита, 5 місце – ярої пшениці	Посідає 8 місце серед регіонів країни за кількістю корів та птиці, 10 місце за кількістю свиней та 12 – за кількістю ВРХ
Дніпропетровська	Площа сільгосп угідь – 2512,9 тис. га, із яких рілля – 2127,2 тис. га. За часткою продукції сільського господарства посідає 4 місце	Припадає близько 73,4% сільськогосподарського виробництва. Основна орієнтація – вирощування зернових і технічних культур	Продукція тваринництва становить 26,6% у структурі сільгосппродукції області. Основа – м'ясо-молочна продукція та яйця
Житомирська	Частка галузі сільського, лісового та рибного господарства у валовій доданій вартості області становить 23,5%. Питома вага фермерських господарств становить 56,1% від кількості підприємств	Фермерські господарства забезпечують 97,0% картоплі, 98,0% овочів та 72,0% плодів та ягід. Серед зернових переважають озима пшениця, кукурудза на зерно, серед технічних культур – соняшник, соя	Спеціалізується на вирощуванні ВРХ, свиней, птиці, вівця та кіз. Господарства населення забезпечують 81,0% обсягу м'яса, 79,0% молока, 87,5% яєць та 81,0% вовни
Закарпатська	Область малоземельна та характеризується зональністю розміщення сільгосп земель (низинна, гірська та передгірська), що обумовлює диференціацію посівних площ	Найбільшу валову частку у структурі продукції займають картопля та овочі – 52,2%, зернові та бобові – 21,0%, плодово-ягідні – 20,0%	У структурі продукції найбільшу частку займає м'ясо – 46,5%, молоко – 42,6%, яйця – 8,7% та мед – 1,2%. Спеціалізується на вирощуванні ВРХ, свиней
Запорізька	Область займає 7,0% від загальної площі рілля України	По виробництву зернових і зернобобових посідає 16 місце, по пшениці – 4, соняшника – 9 місце	Спеціалізується на вирощуванні ВРХ, свиней, птиці
Кіровоградська	Функціонує 3,3 тис. підприємств, 2,6 тис. фермерських господарств, 120,2 тис. особистих селянських господарств, 34 обслуговуючі кооперативи	Переважають культури – соняшник, кукурудза, пшениця. Частка продуктів рослинництва в експорті області – 26,7%	Переважають скотарство, свинарство і птахівництво

Продовження Таблиці 1

1	2	3	4
Миколаївська	Доля аграрного сектору в структурі валової до-даної вартості області – 21,0%, в загальнодержавному обсязі – 4,0%	Частка рослинництва в аграрних підприємствах – 95,4%, у господарствах населення – 66,3%	Останнім часом намітилася тенденція щорічного скорочення поголів'я худоби і птиці
Одеська	Зростання валової продукції аграрного сектору за рахунок рослинництва – 100,5%. Рентабельність підприємств – 29,1%	Урожайність зернових становить 33,9 ц/га, овочевих культур – 142,6 ц/га, винограду – 97,6 ц/га, соняшнику – 19,9 ц/га	Спеціалізується на вирощуванні ВРХ, свиней, овець та кіз, птиці
Полтавська	Посідає 1 місце за темпами виробництва валової продукції сільського господарства, за обсягом виробництва – 3 місце, в розрахунку на одну особу – 4 місце	Вирощено 9% від сумарного обсягу зернових по країні, 10% – цукрових буряків, 9% – сої. Посідає 2 місце за вирощуванням сої, 3 місце – цукрових буряків	За поголів'ям ВРХ займає 2 місце, свиней – 4 місце в країні. Є лідером по виробництву молока в сільгосп підприємствах – понад 14,0% валового надою в країні
Харківська	Сільгосп діяльність здійснює 1967 підприємств, у т.ч. 1211 фермерських господарств	Частка у виробництві зернових і зернобобових культур – 6,2%, цукрових буряків – 5,7%, соняшнику – 8,0%, картоплі – 4,9%, овочевих культур – 7,4%	Спеціалізується на вирощуванні ВРХ, свиней, овець та кіз, птиці. За поголів'я дійної череди посідає 4 місце, за її продуктивністю – 3 місце в країні
Херсонська	У структурі сільгосп виробництва частка сільгосп підприємств – 52,7%	Переважання, 81,6% у структурі сільгосп виробництва рослинництва (зернового, технічного та овочівництва)	Господарства населення спеціалізуються на м'ясі та молоці
Хмельницька	Функціонує 306 тис. особистих селянських господарств та 1541 господарюючих суб'єктів, у т.ч. 1047 фермерських господарств	Частка у виробництві зернових культур – 5,5%, цукрових буряків – 10,2%, соняшнику – 3,4%, картоплі – 6,2%, плодів та ягід – 9,2%	Частка у виробництві м'яса – 2,4%, молока – 5,2%, яєць – 6,3%. Спеціалізується на вирощуванні ВРХ, свиней, овець та кіз, птиці
Чернігівська	На одного мешканця при-падає 2,0 га сільгосп угідь. Функціонує 1278 сільгосп підприємств, 144,2 тис. особистих селянських господарств	Рослинництво займає 82,7% валового виробництва сільгосп продукції. Переважають зернові культури, картопля, олійні, овочі	Скотарство займає 76,0% галузі, свинарство – 16,0%; птахівництво – 3,0%; інші галузі – 5,0%

Джерело: складено авторами на основі [7–20]

Таблиця 2

Основні проблеми та стратегічні напрями розвитку сільськогосподарської галузі в областях України в повоєнний період

Область	Основні проблеми сільськогосподарської галузі	Стратегічні напрями розвитку сільськогосподарської галузі регіону
1	2	3
Вінницька	<ul style="list-style-type: none"> – процес деградації сільськогосподарських угідь; – невідповідність якості сільськогосподарської продукції світовим стандартам; – відсутність консультативної допомоги фермерам щодо закономірностей ведення сільськогосподарського бізнесу; – відсутність достатньої кількості кооперативів та інших утворень, які обслуговують сільськогосподарських товаровиробників; – низький рівень інноваційності всіх видів робіт в галузі сільського господарства області; – низький рівень розвитку органічного землеробства 	<ul style="list-style-type: none"> – створення консультативного органу підтримки сільськогосподарської діяльності фермерських господарств; – активізація дій у напрямі створення обслуговуючих кооперативів різної спрямованості дії; – підвищення рівня кваліфікації всіх осіб, що здійснюють сільськогосподарську діяльність; – підвищення рівня ефективності, продуктивності та якості сільськогосподарської продукції; – підвищення експортного потенціалу галузі; – підтримка органічного сільськогосподарського виробництва; – запровадження інновацій
Волинська	<ul style="list-style-type: none"> – високий знос матеріальної бази сільськогосподарських підприємств та фермерських господарств; – недостатня якість підготовки фахівців сільськогосподарських спеціальностей; – ускладнений доступ до якісної освіти мешканців сільської місцевості; – низький рівень ефективності аграрних технологій, що використовуються селянськими господарствами; – низький рівень переробки сільськогосподарської продукції, відсутність розвинутої логістики 	<ul style="list-style-type: none"> – пошук можливостей для збільшення посівних площ та інтенсифікації обсягів виробництва; – дотримання стандартів якості та безпеки використання продукції; запровадження нових інноваційних технологій переробки сільськогосподарської продукції та розширення потужностей переробки; – розвиток логістичної інфраструктури сільського господарства; – активна участь керівництва сільськогосподарських підприємств у підвищенні якості освітніх програм в їх спектрі уваги
Дніпропетровська	<ul style="list-style-type: none"> – низький рівень розвитку та модернізації технологій виробництва сільськогосподарської продукції; – надмірне забруднення ґрунтів та водних ресурсів, що унеможлиблює екологічно чисте виробництво та зменшує можливості експорту продукції до країн ЄС; – низький рівень соціально-побутових умов життя і праці на селі, що веде до міграційного відтоку молоді; – щорічне скорочення обсягів та показників діяльності господарств у тваринництві 	<ul style="list-style-type: none"> – запровадження інноваційних технологій переробки сільськогосподарської продукції та розширення потужностей переробки; – створення агропромислових кластерів з метою створення конкурентоспроможної продукції з високою доданою вартістю, вихід з нею на міжнародні ринки; – відродження галузі тваринництва та відкриття нових робочих місць з гідними умовами праці; – розвиток фермерського руху; підвищення доходів сільськогосподарських товаровиробників

Продовження Таблиці 2

1	2	3
Житомирська	<ul style="list-style-type: none"> – незадовільний рівень впровадження інноваційних технологій у всі стадії сільськогосподарського виробництва; – низький рівень цифровізації виробничих процесів на селі; – незадовільний стан ґрунтів, падіння родючості; – низький соціально-економічний розвиток сільських територій; – недостатність інвестицій; – агрохолдинги, які працюють в регіоні, зареєстровані в інших регіонах, що скорочує податкові надходження до бюджету області 	<ul style="list-style-type: none"> – стимулювання населення до зайняття підприємницькою та фермерською діяльністю; – активізація коопераційного руху на між виробниками сільськогосподарської продукції; – запровадження інноваційних технологій поглибленої переробки сільськогосподарської продукції та логістичних мереж; – розвиток нових видів зайнятості в сільській місцевості для отримання додаткових джерел доходу місцевому населенню; – активізація експорту продукції
Закарпатська	<ul style="list-style-type: none"> – недостатня розвинутість кластеризаційного та коопераційного руху в сільській місцевості; – високий рівень моральної та фізичної зношеності всіх складових зрошувальних систем та водопостачання на селі; – розширення видів сільськогосподарської діяльності 	<ul style="list-style-type: none"> – створення нових та розвиток наявних сільськогосподарських кластерів; – запровадження інноваційних технологій поглибленої переробки сільськогосподарської продукції з метою збільшення доданої вартості та логістичних мереж; – відтворення земельних ресурсів
Запорізька	<ul style="list-style-type: none"> – високий рівень зношеності основних фондів сільськогосподарських господарств; – недостатній рівень та якість переробки продукції сільського господарства; – скорочення обсягів тваринництва 	<ul style="list-style-type: none"> – впровадження інноваційних технологій ресурсоефективного та органічного виробництва, зберігання та збуту продукції; – модернізація систем зрошення; відродження тваринництва та пошук інших можливостей
Кіровоградська	<ul style="list-style-type: none"> – переважання сировинної складової в експорті продукції сільського господарства; – нехватка виробничих потужностей для зберігання та переробки продукції овочівництва, садівництва і ягідництва; – недостатня кількість робочих місць з гідними умовами праці; – скорочення обсягів тваринництва 	<ul style="list-style-type: none"> – нарощування обсягів виробництва продукції сільського господарства через активізацію підприємницької діяльності населення сільських територій; – збільшення доданої вартості сільськогосподарської продукції через її переробку; – розширення асортименту продукції сільського господарства
Миколаївська	<ul style="list-style-type: none"> – щорічне падіння обсягів виробництва продукції тваринництва; – виїзд працездатного населення з-за меж сільської місцевості; – низький рівень офіційної зайнятості сільського населення; – низька додана вартість в собівартості сільськогосподарської продукції 	<ul style="list-style-type: none"> – запровадження інноваційних технологій задля підвищення продуктивності та ефективності всіх складових та етапів сільськогосподарської праці; – будівництво достатніх потужностей інфраструктури сільськогосподарського виробництва; – підтримка фермерського руху

Продовження Таблиці 2

1	2	3
Одеська	<ul style="list-style-type: none"> – низький рівень компетентності сільськогосподарських кадрів; виїзд працездатного населення, особливо молоді, з сільських районів в пошуках кращих умов життя; – падіння родючості ґрунтів; скорочення врожайності основних видів сільськогосподарської продукції; – падіння обсягів тваринництва занепад виноградарсько-виноробної галузі 	<ul style="list-style-type: none"> – підтримка малого та середнього сільськогосподарського бізнесу; – запровадження інноваційних технологій поглибленої переробки сільськогосподарської продукції та логістичних мереж; – залучення інвестицій в галузь; – створення нових робочих місць за рахунок розвитку фермерського та коопераційного руху; – відродження тваринництва; відродження виноградарсько-виноробної галузі
Полтавська	<ul style="list-style-type: none"> – виїзд працездатного населення, особливо молоді, з сільських районів; – відсутність достатньої кількості робочих місць з гідними умовами праці в галузі; – низький рівень доданої вартості, а отже і переробки, продукції сільського господарства; – невідповідність більшості видів продукції міжнародним стандартам якості, що унеможлиблює експорт сільськогосподарської продукції 	<ul style="list-style-type: none"> – запровадження інноваційних технологій поглибленої переробки сільськогосподарської продукції та логістичних мереж; – залучення інвестицій в галузь; підтримка малого та середнього сільськогосподарського бізнесу; – створення нових робочих місць за рахунок інтенсивного розвитку фермерського та коопераційного руху; – організація діяльності лабораторій, здатних провести сертифікацію продукції
Харківська	<ul style="list-style-type: none"> – зона ризикового землеробства; – падіння рівня родючості ґрунтів; – низький рівень розвитку фермерського руху, невисока прибутковість їх діяльності; – недостатність коопераційних зв'язків всередині галузі на селі; – відсутність необхідної кількості робочих місць з гідними умовами праці на селі; – скорочення обсягів тваринництва та овочево-ягідної групи 	<ul style="list-style-type: none"> – запровадження науково обґрунтованих заходів щодо збереження якості ґрунтів та відновлення тих, що було деградовано; – запровадження інноваційних технологій екологічно безпечного підвищення родючості ґрунтів; – всебічна підтримка фермерських господарств, створення нових робочих місць з високою доданою вартістю; – відродження тваринництва
Херсонська	<ul style="list-style-type: none"> – техніко-технологічна застарілість зрошувальних систем; – надмірно низька додана вартість сільськогосподарської продукції; – падіння рівня родючості ґрунтів через відсутність необхідних знань у працівників; – багаторічні насадження займають невелику площу; – відсутність розвинутої інфраструктури та логістичних мереж; – низький рівень експорту сільськогосподарської продукції 	<ul style="list-style-type: none"> – докорінна модернізація зрошувальних систем із урахуванням факторів екологічності, енергозбереження та економічності; – стимулювання та мотивація населення сільських територій до підприємницької діяльності; – всебічна підтримка малого та середнього бізнесу, фермерських господарств; – підвищити рівень перевірки сільськогосподарської продукції на якість, екологічність

Продовження Таблиці 2

1	2	3
Хмельницька	<ul style="list-style-type: none"> – зростання рівня безробіття населення на селі; – валова продукція сільського господарства має низьку додану вартість через практичну відсутність стадії переробки; – мала ємність овочесховищ; – щорічне скорочення показників функціонування тваринницької галузі сільського господарства; – незадовільно низький рівень експорту сільськогосподарської продукції 	<ul style="list-style-type: none"> – всебічна підтримка малих товаровиробників та фермерських господарств для підвищення доходності їх діяльності; – створення нових робочих місць високої якості, і перш за все – у галузі тваринництва; – підвищення рівня урожайності основних видів сільськогосподарської продукції; – створення переробних підприємств, розширення потужностей для зберігання продукції
Чернігівська	<ul style="list-style-type: none"> – незадовільна якість земель – закислення, ерозія, деградація, радіоактивне забруднення; – нерозвинутість сільськогосподарської кооперації; – зацікнення на виращування однієї культури; – скорочення галузі тваринництва 	<ul style="list-style-type: none"> – створення потужних логістичних мереж для забезпечення товаровиробників вільним доступом до ринків збуту продукції; – розвиток і всебічна підтримка фермерського руху; – створення системи сільгосп обслуговуючої кооперації

Джерело: складено авторами на основі [7–20]

територій, покращення якості життя місцевих жителів і збереження екосистеми. Основні напрями соціально відповідальної поведінки аграрних підприємств в сільській місцевості представлено на рис. 1.

Можемо констатувати, що в повоєнний період інтенсивний розвиток сільського господарства в Україні можливий, якщо будуть вжиті всі необхідні заходи для підвищення рівня ефективності виробництва через втілення в життя інноваційних рішень, досягнення високої якості продукції як рослинництва, так і тваринництва та її конкурентоспроможності на ринку, забезпечення доступності суб'єктів господарювання сільського господарства до засобів виробництва та фінансування, зміцнення кооперації та зменшення негативного екологічного впливу на довкілля. Крім того, це допоможе зменшити залежність країни від імпорту певних видів продуктів харчування та підвищити самодостатність нашої країни у сфері розвитку галузі сільського господарства. І ключову роль у реалізації на практиці перелічених вигід має відіграти соціально відповідальний сільськогосподарський бізнес. Співставлення запропонованих основних напрямів прояву соціально відповідальної поведінки аграрних підприємств в сільській місцевості (рис. 1) та сформульованих стра-

тегічних напрямів розвитку сільськогосподарської галузі обраних для дослідження регіонів (табл. 2) є дієвим підтвердженням цього твердження. Дійсно, переважну більшість напрямів розвитку можливо реалізувати безпосередньо в межах соціальної відповідальності бізнесу, тим самим прискорити процес відновлення соціально-економічного стану сільськогосподарських регіонів країни.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що соціальна відповідальність сільськогосподарських підприємств є важливим інструментом для забезпечення сталого розвитку сільськогосподарських територій країни і формування довіри між бізнесом та місцевими громадами. Як під час війни, так і в повоєнний період відновлення та подальший розвиток сільськогосподарських регіонів України значною мірою буде залежати від того, наскільки високою буде залишатися громадянська позиція керівництва українських сільськогосподарських підприємств та в яких проєктах в межах соціальної відповідальності бізнесу вони будуть готові брати безпосередню участь. Подальші дослідження мають бути спрямованими на деталізацію заходів, спрямованих на активізацію соціально відповідальної поведінки сільськогосподарських товаровиробників.

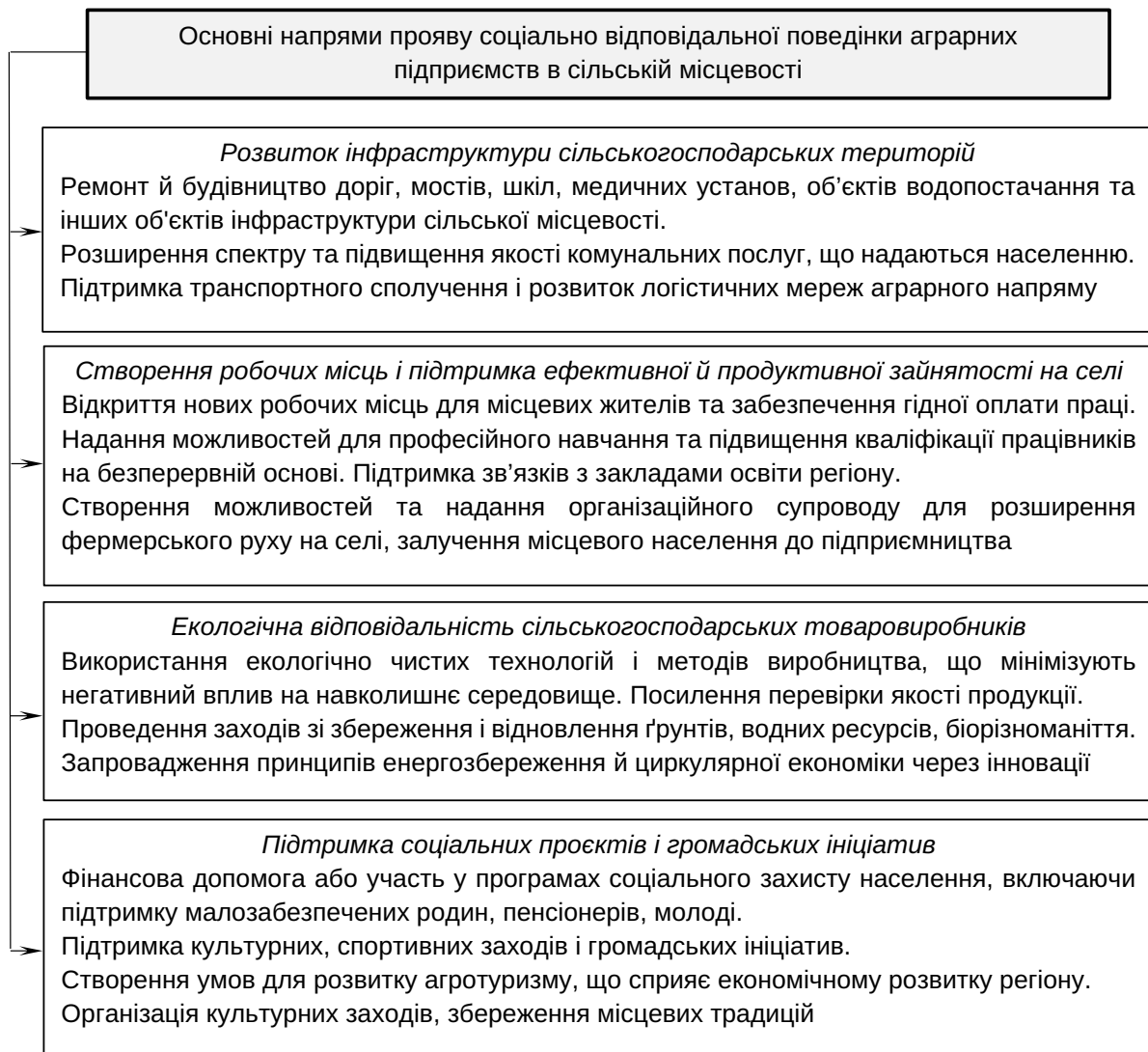

Рис. 1. Характеристика основних напрямів прояву соціально відповідальної поведінки аграрних підприємств в сільській місцевості

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- Кушка П. Місце соціально відповідальної діяльності сільськогосподарських підприємств у розвитку сільських територій. *Вісник Львівського національного університету природокористування. Економіка АПК*. 2022. № 29. С. 121–125.
- Дюк А. А. Соціальна відповідальність у розвитку сільськогосподарських підприємств: значення і аспекти оцінки. *Агросвіт*. 2020. № 5. С. 11–16.
- Ткаченко В. В., Харченко Т. М. Інформаційне забезпечення використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами як складова соціальної відповідальності. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 40. С. 298–303.
- Міценко Н. Г., Годунько Р. Б., Тимків Д. О. Соціальна відповідальність як основа розвитку кооперативної торгівлі на сільських територіях в умовах адаптації до змін у ринковому середовищі. *Підприємництво і торгівля*. 2019. Вип. 25. С. 15–24.
- Ігнатенко М. М., Адамчик О. О. Залучення концепції соціальної відповідальності в управління конкурентоспроможністю підприємств сільського зеленого туризму. *Економіка та держава*. 2020. № 6. С. 63–66.
- Захарова О. В., Федоренко Н. А., Деньга Л. М. Потенціал Черкаського регіону у запровадженні технологій смарт-спеціалізації. *Зб. наук. праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. Черкаси, 2021. Вип. 60. С. 30–40.
- Стратегія економічного та соціального розвитку Одеської області на 2021–2027 роки: офіц. веб-портал Одеської обл. ради. URL: <https://oda.odessa.gov.ua/odeshhyna/soczialno-ekonomichnyj-ta-kulturnyj-rozvytok/>

strategichni-plany-dij-ta-programy-rozvytku/strategiya-regionalnogo-rozvytku/strategiya-rozvytku-odeskoyi-oblasti-na-2021-2027-roky/

8. Стратегія збалансованого регіонального розвитку Вінницької області на період до 2027 року: офіц. інформ. сайт Вінницької обл. ради. URL: <http://vin.gov.ua/invest/rehionalni-prohramy-rozvytku/670-stratehiia-zbalansovanoho-rehionalnogo-rozvytku-vinnytskoi-oblasti-na-period-do-2027-roku/osnovna-informatsiia/24944-stratehiya-zbalansovanoho-rehionalnogo-rozvytku-vinnytskoyi-oblasti-na-period-do-2027-roku>

9. Стратегія розвитку Волинської області на період до 2027 року: офіц. сайт Волинської обл. ради. URL: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2020/04/volynska-strategiya-rozvytku-volynskoyi-oblasti-na-period-do-2027-roku.pdf>

10. Стратегія розвитку Дніпропетровської області на період до 2027 року: офіц. веб-сайт Дніпропетровської обл. ради. URL: <https://adm.dp.gov.ua/pro-oblast/rozvitok-regionu/strategiya-rozvytku>

11. Стратегія розвитку Житомирської області на період 2021–2027 роки. URL: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/derzhavna-rehional-na-polityka/strategichne-planuvannya-regionalnogo-rozvytku/materialiv-seukrayinskoji-naradi-z-aktualnih-pitan-formuvannya-ta-realiztsiyi-derzhavnoji-regionalnoji-politiki-19-20-grudnya-2019-roku-m-lviv/strategiya-rozvytku-zhitomirskoyi-oblasti-na-period-do-2027-roku/>

12. Стратегія розвитку Закарпатської області на період 2021–2027 роки: офіц. сайт Закарпатської обл. держ. адміністрації. URL: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/derzhavna-rehional-na-polityka/strategichne-planuvannya-regionalnogo-rozvytku/regionalni-strategiyi-rozvytku-na-period-do-2027-roku/regionalna-strategiya-rozvytku-zakarpatskoyi-oblasti-na-period-2021-2027-rokiv/>

13. Стратегія розвитку Запорізької області на період 2021–2027 роки: офіц. сайт Запорізької обл. держ. адміністрації. URL: <https://www.zoda.gov.ua/article/2413/strategiya-regionalnogo-rozvytku-zaporizkoji-oblasti-na-period-do-2027-roku.html>

14. Стратегія розвитку Кіровоградської області на період 2021–2027 роки: офіц. сайт Кіровоградської обл. держ. адміністрації. URL: <https://oblrada.kr.ua/decission/2565/pro-strategiyu-rozvytku-kirovogradskoi-oblasti-na-2021-2027-roki-17-03-2020>

15. Стратегія розвитку Миколаївської області на період 2021–2027 роки: офіц. сайт Миколаївської обл. держ. адміністрації. URL: <https://www.mk-oblrada.gov.ua/UserFiles/decreeProject/16079590335fd781f91dd87.pdf>

16. Стратегія розвитку Полтавської області на період 2021–2027 роки: офіц. сайт Полтавської обл. держ. адміністрації. URL: https://drive.google.com/file/d/1IWlkzG3fPA1LMbvE_3FyZHSfTYbBC44S/view

17. Стратегія розвитку Харківської області на період 2021–2027 роки: офіц. сайт Харківської обл. держ. адміністрації. URL: <https://kharkivoda.gov.ua/content/documents/1026/102538/files/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F.pdf>

18. Стратегія розвитку Херсонської області на період 2021–2027 роки: офіц. сайт Херсонської обл. держ. адміністрації. URL: <https://khoda.gov.ua/strateg%D1%96a-rozvytku-2021-2027>

19. Стратегія розвитку Хмельницької області на період 2021–2027 роки: офіц. сайт Хмельницької обл. держ. адміністрації. URL: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2020/04/strategiya-rozvytku-hmelnyczkoyi-oblasti-na-2021-2027-roky.pdf>

20. Стратегія розвитку Чернігівської області на період 2021–2027 роки: офіц. сайт Чернігівської обл. держ. адміністрації. URL: http://cg.gov.ua/web_docs/1/2019/04/docs/%D0%A1%D0%A2%D0%A0%D0%90%D0%A2%D0%95%D0%93%D0%86%D0%AF_%202027_%D0%B7%D1%96%20%D0%B7%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BC%D0%B8.pdf

REFERENCES:

1. Kushka, P. (2022). The place of socially responsible activities of agricultural enterprises in the development of rural areas [Miscellaneous social survey of the activity of agricultural enterprises in the development of rural areas]. *Visnyk Lvivskogo nacionalnogo universytetu pryrodokorystuvannya. Ekonomika APK*, 29, 121–125.

2. Duke, A. A. (2020). Social responsibility in the development of agricultural enterprises: significance and aspects of assessment [Social responsibility in the development of agricultural enterprises: significance and aspects of assessment]. *Aghrosvit*, 5, 11–16.

3. Tkachenko, V. V., Kharchenko, T. M. (2020). Information provision of the use of natural resources by agricultural enterprises as a component of social responsibility [Information provision of the use of natural resources by agricultural enterprises as a component of social responsibility]. *Infrastruktura rynku*, 40, 298–303.

4. Mitsenko, N. G., Godunko, R. B., Tymkiv, D. O. (2019). Social responsibility as a basis for the development of cooperative trade in rural areas in the conditions of adaptation to changes in the market environment [Social responsibility as a basis for the development of cooperative trade in rural areas in the conditions of adaptation to changes in the market environment].

vidpovidalnistj jak osnova rozvytku kooperatyvnoji torghivli na silsijkjkh terytorijakh v umovakh adaptaciji do zmin u rynkovomu seredovyshhi]. *Pidpryjemnyctvo i torghivlja*, 25, 15–24.

5. Ignatenko, M. M., Adamchuk, O. O. (2020). Involvement of the concept of social responsibility in managing the competitiveness of rural green tourism enterprises [Zaluchennja koncepciji socialjnoji vidpovidalnosti v upravlinnja konkurentospromozhnistju pidpryjemstv silsijkogho zelenogho turyzmu]. *Ekonomika ta derzhava*, 6, 63–66.

6. Zakharova, O. V., Fedorenko, N. A., Denga, L. M. (2021). The potential of the Cherkasy region in the introduction of smart specialization technologies [Potencial Cherkasjkogho rehionu u zaprovadzheni tekhnologij smart-specializacij]. *Zb. nauk. pracj Cherkasjkogho derzhavnogho tekhnologhichnogho universytetu. Serija: Ekonomichni nauky*, 60, 30–40.

7. Strategy of economic and social development of Odesa region for 2021–2027. Available at: <https://oda.odessa.gov.ua/odeshhyna/soczialno-ekonomichnyj-ta-kulturnyj-rozvytok/strategichni-plany-dij-ta-programy-rozvytku/strategiya-regionalnogo-rozvytku/strategiya-rozvytku-odeskoyi-oblasti-na-2021-2027-roky/>

8. Strategy of balanced regional development of Vinnytsia region for the period until 2027. Available at: <http://vin.gov.ua/invest/rehionalni-prohramy-rozvytku/670-stratehiia-zbalansovanoho-rehionalnoho-rozvytku-vinnytskoi-oblasti-na-period-do-2027-roku/osnovna-informatsiia/24944-stratehiya-zbalansovanoho-rehionalnoho-rozvytku-vinnytskoyi-oblasti-na-period-do-2027-roku>

9. Development strategy of the Volyn region for the period until 2027. Available at: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2020/04/volynska-strategiya-rozvytku-volynskoyi-oblasti-na-period-do-2027-roku.pdf>

10. Development strategy of the Dnipropetrovsk region for the period until 2027. Available at: <https://adm.dp.gov.ua/pro-oblast/rozvitok-regionu/strategiya-rozvitku>

11. Development strategy of the Zhytomyr region for the period 2021–2027. Available at: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/derzhavna-rehional-na-polityka/strategichne-planuvannya-regionalnogo-rozvitku/materiali-vseukrayinskoyi-naradi-z-aktualnih-pitan-formuvannya-ta-realiztsiyi-derzhavnoi-regionalnoyi-politiki-19-20-grudnya-2019-roku-m-lviv/strategiya-rozvitku-zhitomirskoyi-oblasti-na-period-do-2027-roku/>

12. Development strategy of the Zakarpattia region for the period 2021–2027. Available at: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/derzhavna-rehional-na-polityka/strategichne-planuvannya-regionalnogo-rozvitku/regionalni-strategiyi-rozvytku-na-period-do-2027-roku/regionalna-strategiya-rozvytku-zakarpatskoyi-oblasti-na-period-2021-2027-rokiv/>

13. Development strategy of the Zaporizhzhia region for the period 2021–2027. Available at: <https://www.zoda.gov.ua/article/2413/strategiya-regionalnogo-rozvitku-zaporizkoji-oblasti-na-period-do-2027-roku.html>

14. Development strategy of the Kirovohrad region for the period 2021–2027. Available at: <https://oblrada.kr.ua/decission/2565/pro-strategiyu-rozvitku-kirovogradskoi-oblasti-na-2021-2027-roki-17-03-2020>

15. Development strategy of the Mykolaiv region for the period 2021–2027. Available at: <https://www.mk-oblrada.gov.ua/UserFiles/decreeProject/16079590335fd781f91dd87.pdf>

16. Development strategy of the Poltava region for the period 2021–2027. Available at: https://drive.google.com/file/d/1IWlKzG3fPA1LMbvE_3FyZHSfTYbBC44S/view

17. Development strategy of the Kharkiv region for the period 2021–2027. Available at: <https://kharkivoda.gov.ua/content/documents/1026/102538/files/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F.pdf>

18. Development strategy of the Kherson region for the period 2021–2027. Available at: <https://khoda.gov.ua/strateg%D1%96a-rozvitku-2021-2027>

19. Development strategy of Khmelnytskyi region for the period 2021–2027. Available at: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2020/04/strategiya-rozvytku-hmelnyckoyi-oblasti-na-2021-2027-roky.pdf>

20. Development strategy of the Chernihiv region for the period 2021–2027. Available at: http://cg.gov.ua/web_docs/1/2019/04/docs/%D0%A1%D0%A2%D0%A0%D0%90%D0%A2%D0%95%D0%93%D0%86%D0%AF_%202027_%D0%B7%D1%96%20%D0%B7%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BC%D0%B8.pdf